

ESKİ TÜRKÇE İYELİK EKLERİNİN KAZAKÇA VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ DURUMU

Alina ANDIROVA*

Öz: Bu makalede, Kazakça ve Türkiye Türkçesindeki iyelik eklerinin kökeni konusu ele alınmıştır. Türk dilleri, aidiyet de dahil olmak üzere çeşitli dilbilgisel anlamları ifade etmek için kullanılan zengin ek sistemleriyle bilinir. Türk dillerinde iyelik eki, sahiplik öznesinin şahıs ve sayısını ifade eder. Sahiplik ve aidiyet anlamlarının dışında Türk dillerine özgü iyelik ekleri, isimlerin birleştirici anlamsal gruplarına bağlı olarak, bir dizi başka ilişkiyi de ifade edebilir. Makalenin amacı, Kazakça ve Türkiye Türkçesi iyelik eklerinin kökenini, evrimini ve şimdiki hâlini analiz etmektir. Çalışmanın amacına ulaşmak için, artzamanlı yaklaşımla karşılaştırmalı-tarihsel, karşılaştırmalı ve bağlam-tipolojik yöntemlerin yanı sıra yorumlama ve genelleme yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İyelik kategorisi, Kazakça, Türkiye Türkçesi, iyelik ekleri, sahiplik, devredilemez sahiplik, iyelik çekimi, iyelik zamirleri.

The Status of Old Turkic Possessive Suffixes in Kazakh and Turkish Languages

Abstract: This article deals with the origin of possessive suffixes in Kazakh and Turkish languages. Turkic languages are known for their rich system of affixes used to express various grammatical meanings, including possession. In Turkic languages, the possessive suffix expresses the person and number of the possessive subject. Apart from the meanings of possession and belonging, possessive suffixes specific to Turkic languages can also express a number of other relations, depending on the unifying semantic groups of nouns. The aim of the article is to analyze the origin, evolution and current status of Kazakh and Turkish possessive suffixes. In order to achieve the aim of the study, the diachronic approach, comparative-historical, comparative and context-typological methods, as well as the methods of interpretation and generalization were used.

Keywords: Possessive category, Kazakh, Turkish, possessive suffixes, possession, inalienable possession, possessive conjugation, possessive pronouns.

Giriş

* Doktora Öğrencisi, L.N. Gumilyov Avrasya Milli Üniversitesi, Türkoloji Bölümü, Astana/Kazakistan Cumhuriyeti, e-posta: alina_2807@mail.ru, ORCID: 0000-0002-7887-423X

İyelik, bir varlık ile sahibi arasındaki ilişkiyi gösteren dil bilgisel bir kategoridir. Bu ilişki, örnek olarak Bulgarca gibi Hint-Avrupa kökenli Avrupa dillerinde zamirler aracılığıyla sondan eklemeli bir dil olan Türkçede ise eklerle gösterilir.

İyelik kategorisi, sahip olan ve sahip olunan ilişkisine dayandığı için sahip olan ve sahip olunan olmak üzere en az iki ögenin varlığını gerektirir. Sahip olan ile sahip olunan arasındaki ilişki; diller arasında farklı biçimlerde ifade edilir. Bazı dillerde sahiplik ilişkisinin niteliğine göre bir ayrıma gidilir. Devredilebilen ve devredilemeyen sahiplik ilişkisi niteliğe dayalı kavramsal bir ayrımdır. Örneğin, parça-bütün, vücut-organ ilişkisi devredilemeyen bir ilişkidir. Buna karşılık bir insanın bir mala sahip olması devredilebilir bir sahiplik ilişkisine örnektir. Bu kavramsal ayrımın kimi dillerde biçimbilgisine de yansıdığı görülür. Bazı dillerde devredilen ve devredilemeyen sahiplik ilişkisi farklı biçimbilgisi araçlarıyla karşılanır. Levi-Bruhl, Melanezya dillerinde isimlerin birbirinden farklı olan iki sınıfa ayrıldığına işaret eder. Bu ayrımların ilkinde özel bir iyelik ekiyle, örneğin vücut kısımlarını, akrabalık ilişkilerini, kişiye ait eşyaları ifade eden isimler oluşur: *ulu* 'baş', *ulum* 'başım', *tama* 'baba', *tamaga* 'babam'. Birincisine dahil olmayan nesnelere kapsayan ikincisinde ise addan önce iyeliği gösteren özel bir kelime bulunur: *mal* 'kıyafet', *nugu mal* 'kıyafetim' (1994, s. 210).

Dillerde, genellikle iyelik kategorisinin çeşitli yönlerini ve iyelik ifadesini belirleyen biçimsel, yapısal ve sözcüksel işaretleyiciler bulunur. Kerimoğlu, çeşitli yabancı kaynakları kullanarak iyeliğin dünya dillerinde temel olarak *yönetimli iyelik* 'attributive possession' ve *yüklemcil iyelik* 'predicative possession' olmak üzere iki ana biçimde ifade edildiğini, üçüncü bir iyelik türü olan dışsal iyelik [external possession] ilişkisinin tartışmalı olduğunu belirtir (2014, s. 173).

Yönetimli iyelik, sahip olan-sahip olunan ilişkisinin bir isim öbeği aracılığıyla bildirilmesidir. Yöneten isim öğeleri bulunduran Türkçe *benim kalemim*, Kazakça *meniñ qalamım* ve Rusça *moya ruçka* öbekleri, yönetimli iyeliğe örnektir. Yüklemcil iyelik, cümle aracılığıyla ifade edilen iyelik ilişkilerini kapsar. Türkçe *ben bir kaleme sahibim*, Kazakça *mende qalam bar*, Rusçadaki *U menya est' ruçka* cümleleri yüklemcil iyelik örneğidir. Dışsal iyelik ise *çocuk annesinin elini öptü* cümlesinde dolaylı olarak annenin bir ele sahip olduğunun anlatılması gibi dolaylı bir iyelik ilişkisine işaret eder.

Sondan eklemeli olduğu için, iyelik ilişkilerinin genellikle eklerle işaretlendiği Türk dillerindeki sahiplik gösteren eklerin kökeni; araştırmacıların ilgisini çekmiş, çalışmalar farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunların en yaygın kabul göreni, iyelik eklerinin *şahıs zamirlerinin zayıflamış biçimleri* oldukları görüşüdür (Serebrennikov & Gadjeva, 2011, s. 93).

Bir başka yaklaşım, bitişken iyelik eklerinin, isimlerin veya iyelik zamirlerinin ilgi eki almış biçimlerinden birleşmesi ya da kısalmasıyla yoluyla oluşmuş olduğudur. Bu, dil tarihinde iyelik fikrini ifade eden ayrı sözcükler ve biçimler olduğu ve bunların daha sonra sözcük tabanı ile birleştiği anlamına gelir. Örneğin, Türk dillerinde iyelik ekleri genellikle kelime tabanına *-n-* veya *-in-* ekinin eklenmesiyle oluşturulur (Akbaev, 1976, s. 7-10).

Diğer dillerin ve kültürlerin Türk dilleri üzerindeki etkisinin sentetik iyelik eklerinin kökenini etkileyen faktörlerden biri olabileceğini de belirtmek gerekir. Farklı kültürler arasındaki tarihsel temaslar sırasında, iyelik ekleri de dahil olmak üzere yeni kelimeler ve ifadeler, Türk dillerine kopyalanmış olabilir.

Eklemeli dillerin en önemli özelliklerinden biri, eklerin görünüşte tek heceli kelimelerden farksız olmasıdır. İnsan dili esas itibarıyla somuttan soyuta ve basitten

bileşiğe doğru geliyorsa eklerdeki anlamlar köklerdekilere daha soyut olduğuna göre, dillerin başlangıçta eksiz ve ayrışkan oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. O hâlde eklerin oluşması için tek yol vardır: yardımcı işlevler üstlenen kökler; bunlar da ilk zamanlar elbette tek heceliydi (Kuznetsov, 1997, s. 193).

Bitişken iyelik ekleri, dilin evrimi ve zaman içindeki değişimleriyle ilişkili olan tarihi ve kökenleri, karmaşık ve çok yönlü olabilir. Bu eklerin incelenmesi, dilde değişme süreçlerinin derinlemesine anlaşılmasını ve farklı diller arasındaki bağlantıların ve eklerin tarihsel öncülerinin ortaya çıkarılmasını sağlar.

Çalışmamızın amacı, eski Türk dilinde iyelik ekinin hangi biçimlerde ve hangi görevlerde kullanıldığını; araştırmacıların konuyu hangi boyutuyla ve hangi tarzda ele almış olduklarını inceleyerek, çağdaş Türk dillerinden Türkiye Türkçesi ve Kazakçada iyeliğin genel görünümü ve değişimlerini göstermektir. Makalede Eski Türkçe ve çağdaş Türk dillerindeki gelişmeleri izlemek için karşılaştırmalı-tarihsel, çağdaş Türkiye Türkçesi ve Kazakçada iyelik eklerinin farklılıklarını tespit etmek için de karşılaştırmalı yöntemler, bunların yanı sıra yorumlamalar ve genellemelerden yararlanılacaktır.

1. Literatür

Türk dilinde iyelik kategorisi 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın başlarında W. Bang, A. v. Gabain, A. K. Kazem-Bek, O. V. Böhtlingk, N. I. Aşmarin, P. M. Melioransky, N. F. Katanov gibi araştırmacılarca ele alınmıştır. Türk dillerinin gramerleri genellikle iyelik kategorisini ifade etmenin morfolojik, sözdizimsel ve karma yolları arasında ayırım yapar (Dmitriev, 1956, s. 93). 20. yüzyılın başlarında Avrupalı bilim insanlarının yazılarında, örneğin Bang bir çalışmasında belirli Türk dillerinin gramerini (1916), başka bir yayınında ise biçimbilgisini incelemiş, türetme ve çekim eklerinin anlam ve işlevlerini belirlemiştir: *sac-ı* (1916, 1929, s. 89). Bu ekler, ilk bileşeni şahıs zamiri olan sözlük birimlerinin kaynaşmasının parçası olarak tanımlanmıştır: *bän-ij bodun-um* (T, 21); *biz-ij kulay-imiz* (Le Coq, 1922, s. 34). Türkologlar ayrıca yazı dilinin en eski runik anıtlarını inceleyerek iyelik kategorisini araştırmıştır. Sevortyan, bu kategorinin sadece iyelik değil, aynı zamanda geniş anlamda sahiplik ifade etme özelliğini vurgulamıştır (1956, s. 43).

Muharrem Ergin, Zeynep Korkmaz, Talat Tekin ve Marcel Erdal, Türk dilbilimi alanında önemli isimler olup, iyelik eklerinin dildeki işlevi ve anlamı üzerine derinlemesine incelemeler yapmışlardır. Türk üniversitelerinde yaygın kullanılan dil bilgisi kitabının yazarı Muharrem Ergin, “İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden işletme ekleridir” (1962, s. 211) der. Ona göre iyelik eklerinin anlamları şu şekilde açıklanabilir: “İyelik eklerinin mülkiyet, aidiyet, bir ismi başka bir isme bağlamak, bir şahıs ifade etmek fonksiyonundan başka bir de belirtme fonksiyonu vardır: *burası, şurası, kimi, iyisi mi, doğrusu*” (1962, s. 214). Korkmaz ise iyelik eklerinin adlara bağlayan bir ekler olduğunu belirterek işlevlerini şöyle açıklar: “İyelik ekleri bir adı başka bir ada bağlama ve şahısları belli etme işlevi ile aynı zamanda bir ‘belirtme’ görevi de yüklenmiş bulunmaktadır” (2003, s. 279). İyelik eklerinin sadece dilbilgisel bir kategori olarak değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir yansıma olarak işlediğini savunan Erdal, iyelik eklerinin sadece nesnel sahipliği ifade etmenin ötesinde, sosyal ve kişisel ilişkileri de belirten önemli dilbilgisel araçlar olduğunu vurgular. Özellikle, bir kişi ile diğer kişi arasındaki bağları ve sosyal durumu ifade etmek için iyelik eklerinin kullanılması, dildeki bu kategoriye dair önemli bir özellik olarak görülür. Erdal’a göre, iyelik ekleri sadece “sahiplik” anlamı taşımaz;

aynı zamanda toplumsal hiyerarşiler, kişisel ilişkiler ve bir toplumun sosyal yapısının dildeki izlerini taşır (2004).

Çağdaş bilimsel araştırmalarda, Türk dillerinde sözcük oluşum süreçlerini inceleme eğilimi olmuştur. Örneğin, Mukhamedova iki tür ek tanımlar: şahıs eki ve iyelik eki (2015, s. 108). Rusya’da ve Kazakistan’da konuşulan Türk dillerini incelemek üzere bir dizi proje ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Marcel Erdal ve ekibinin yürüttüğü *Şorika* projesi çerçevesinde, Güney Sibiry Türk dillerinin kelime oluşumu incelenmiş, Şor dilinin morfolojisi için otomatik bir analiz sistemi oluşturulmuştur. Bu analiz, araştırmacılar tarafından, ek biçimbirimler sözlüğü ve Şorca-Rusça-İngilizce dil kılavuzu esas alınarak sözcük birimin uygun anlamı ve analiz edilen dil bilgisel biçime karşılık gelen ek seçilerek manuel olarak gerçekleştirilmiştir. Aynı yürütücünün başka bir projesi *Çalkanika* bir dizi eserin yayınlanmasını mümkün kılmıştır. Örneğin, Çalkandı dili çalışmalarının ilk cildi Almanya’da yayımlanmıştır. Berlin Özgür Üniversitesi ve Astana’daki L.N. Gumilev adındaki Avrasya Milli Üniversitesinde yürütülmüş olan *Sovyet sonrası Kazakistan’da Türk dilleri ve kültürlerinin etkileşimi* projesinden de bahsedebiliriz. Kazakistan tarafında proje yöneticisi I.A. Nevskaya’yken, Almanya tarafında proje C. Schöning tarafından yürütüldü. Proje çerçevesinde toplumdilbilimsel verilere dayanarak Türk ve Slav halkları arasında uzun süreli temaslar ve aynı bölgede yaşadıkları uzun sürede meydana gelen kültürleşme olaylarının sonuçları araştırılmıştır. Projede Ahıska Türklerinin dili incelenmiş ve bu dildeki kelime oluşumunun özel durumları araştırılmıştır (Nevskaya & Tajibaeva, 2014, s. 19-34). Bu projelere dayanarak, Türk dillerinde Teleüt, Çulım Türkçesi, Başkurt, Yakut ve diğer Türk dillerinin materyallerini baz alarak iyelik kategorisi üzerine bir araştırma başlatılmıştır.

Eski Türklerin sahiplik düşüncesinin incelenmesi ve artzamanlı açıdan Türk dillerinin iyelik kategorisinin tarihsel temellendirilmesi üzerine genelleme çalışmaları ise henüz yapılmamıştır (Tenişev, 1988, s. 542). İyelik kategorisi, 20. yüzyılın başlarında ve ortalarında, çoğunlukla Polinezya dillerine adanmış felsefi düşüncelere de konu olmuştur (Levi-Bruhl, 1994). Ancak bu, bizim çalışmamızın dışındadır. Bu çalışmada yukarıda belirttiğimiz Türkologların araştırmalarına dayanarak, Türk dili alanındaki bu boşluğu doldurmaya çalışacağız.

2. Türk dillerindeki iyelik eklerinin kökeni ve çağdaş Kazakçadaki durumu

İyelik eklerinin kökeni hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bunlar arasında genel kabul göreni Şçerbak’ın iyelik eklerinin kişi zamirlerinin zayıflamış biçimleri olduğu görüşüdür. Başlangıçta isimden sonra gelen ayrı kelimeler olarak ortaya çıkan *ev+men* ‘evim’, *ev+sin* ‘evin’, *ev+biz* ‘evimiz’ gibi ifadeler, zamanla uyaç (enclitique) durumunu alarak isimle birleşmiştir (Deny, 1941, s. 159).

İyelik eklerini isim belirtme göstergeleri olarak tanımlayan A. M. Şçerbak bunların şahıs ve şahıs-işaret zamirlerinden geliştiğini varsayarak iyelik eklerinin ilk sistemini şu şekilde kurgular (1970, s. 89):

Şahıs	Teklik	Çokluk
1.şahıs	+m < men	+bız ~ +mız < +biz < pis
2.şahıs	+ŋ < sen	+ŋız < siz < sis
3.şahıs	+ı(n) ~ +i(n) < +ın ~ +in	

Tablo 1. Şçerbak’ın sunduğu iyelik eklerinin sistemi

Birinci [me(n)>+m] ve üçüncü şahıs ekleri [ı(n)~i(n)>~ı~i], birinci ve üçüncü şahıs zamirlerinin ilk seslerine; ikinci şahıs iyelik eki ise [se(n)>η], ikinci şahıs zamirinin son sesine denk gelir. Diğer bir deyişle, birinci ve üçüncü kişi iyelik ekleri, birinci ve üçüncü şahıs zamirlerinin asli seslerine; ikinci kişi iyelik eki ise ikinci şahıs zamirinin sonunda eklenmiş ve zamanla kökle bütünleşmiş n sesine (zamir *n'si*) eşdeğerdir.

Birinci ve ikinci şahıs zamirlerinin çoğulu +z ile, üçüncü şahıs zamiri +*IAr* ekiyle çoğul yapılmaktadır. Aynı durum, iyelik eklerinde de mevcuttur. Birinci ve ikinci şahıs eklerinin temelini oluşturan *ben/men* ve *sen* zamirleri Türkiye Türkçesi ve Kazakçada bulunduğundan, iyelik ekleri şahıs zamirlerinden türetildiğine dair ifadeyi kanıtlamaktadır, ancak üçüncü şahıs iyelik eki aynı derecede anlaşılabilir değildir. Çünkü üçüncü şahıs iyelik ekinin temelini oluşturan *in* zamiri, Eski Türkçeden Çağdaş Türkiye Türkçesi ve Kazakçaya uzanan süreçte şahıs zamiri olarak gözlemlenmemektedir. Eski Türkçede *an* ve *ol* zamirleri kullanılmıştır, günümüzde ise Türkiye Türkçesinde *o* ve Kazakçada *ol* zamirleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla, iyelik eklerinin şahıs zamiri kökenli olduğu fikrinin anlaşılmasını sağlamak, bu üç duruma da açıklık getirilmesini gerektirir.

Bazı gramerciler 3. şahıs iyelik eki almış isimlerin çekiminde çekim eklerinden önce zamir *n'sinin* belirmesini 3. şahıs iyelik ekinin kökenine bağlamaktadır. Bu görüşü destekleyen gramercilerden biri Talat Tekin'dir. Talat Tekin'e göre, 3. şahıs iyelik eki aslında Ana Altay dilindeki 3. şahıs zamiri *in*'den başka bir şey değildir. Ayrıca Talat Tekin, 3. şahıs iyelik ekinden önce beliren *s* fonemini kök ya da gövdeye ait bir fonem biçiminde düşünmektedir. Bu durumu heceleme ya da yanlış çözüm sonucu eke dâhil edildiğini düşünmektedir: “Moğolcada ünlü ile biten akrabalık adlarına eklenen çokluk eki *-s* örneğin, *aga-s* ‘ağabeyler’, *yeke-s* ‘büyükler’, *eme-s* ‘kadınlar, dişiler’ vb.) çok eski dönemde Türkçede de var olmuş olabilir: *ini-s* ‘erkek kardeşler’, *eçi-s* ‘ağabeyler’, *eke-s* ‘ablalar’ vb. Çokluk ya da topluluk eki almış bu gibi isimlere 3. şahıs iyelik eki eklenince heceleme sonucu *-s* morfemi eke dâhil edilmiş olabilir: *inis-i* > *ini-si*, *eçis-i* > *eçi-si*, *ekes-i* > *eke-si* gibi. İşte bu düşüncelerle, 3. şahıs iyelik ekinden önce türeyen *s* morfeminin, aslında, Moğolcada olduğu gibi, Ana Türkçede de mevcut olan fakat daha sonra kullanımdan düşen çokluk eki *-s*'nin kalıntısı olduğu görüşündeyiz.” (2013, s. 118-121).

Tekin, 3. şahıs tekil iyelik ekinin Eski Türkçenin ilk dönemindeki fonolojik durumunu şu şekilde açıklar:

“3. kişi iyelik eki Orhon yazıtlarında genellikle *+i* ve *+si* biçiminde ön ünlülüdür. Bu durum yazımdan anlaşılmaktadır: Bu eki almış art ünlülü sözcüklere eklenen belirli nesne eki *+n* genellikle ön *n* harfi ile, iyelik ekinin *+si* türünü almış art ünlülü sözcüklerdeki */s/* ünsüzü de genellikle ön *s* harfi ile yazılır. Ayrıca, bu ekin ünlüsü belki de uzundu; çünkü kısa bağlama ünlüleri *u* ve *i* genellikle yazılmadığı halde, 3. kişi iyelik ekinin ünlüsü hemen daima yazıda gösterilmiştir.” (2003, s. 51).

Aynı eserinde 3. şahıs tekil iyelik ekinin ünlü uyumuna uymadığını belirtir:

“Asıl Orhon yazıtlarında damak ya da artlık-önlük uyumuna genellikle girmeyen ekler şunlardır: 1. 3. kişi iyelik eki *+(s)i*, 2. 1. ve 2. kişi tekil iyelik eki almış sözcüklere eklenen belirli nesne eki *+in*, 3. sıfat-fiil eki *-miş*.” (2003, s. 51).

Şerbak'a göre, iyelik kavramıyla çevrelenen tüm anlamlar, “men-kişi-men”, “biz-kişi-biz” gibi yapılar, uzun ve karmaşık bir anlam gelişiminin sonucudur. Bu yapıda, şahıs zamirlerinin tekrarı, başlangıçta iletişimde bulunan taraflar arasında ilgi yaratmaya

hizmet etmiştir. Bununla birlikte, bir kişinin farklı durumlarını veya bir nesnenin başka bir nesne ile ilişkisini de ifade etmiştir. Muhtemelen bu dönemden itibaren, yani “men-kişi-men” gibi yapıların “ben insan hâlindeyim, ben insanım” anlamlarını taşıdığı dönemden itibaren, “benim adamım var, benim adamım” gibi anlam ayırımı yapıları oluşmaya başlar. Bu, ses benzerliği olan yapıların biçimsel olarak belirginleşmeye başlaması ve bu bağlamda iyelik durum biçimlerinin gelişmesi ile tamamlanır. Ancak Türkologların çoğu Şçerbak’ın bu görüşüne karşı çıkmıştır. İyelik ekleri sisteminin, ilgi durumunun biçimlerinden çok önce oluştuğu düşüncesi hakimdir ve bazı Türk yazı dillerinde şahıs zamirlerinin *olmak* yardımcı fiili olarak kullanılabilirdiği ancak şahıs zamiri durumunda *benim, senin* gibi iyelik zamiri işlevinde hiçbir zaman ortaya çıkmadığı belirtilir. Bunu Yakutça örneklerle destekleyebiliriz. Yakutçada bir ilgi durumu yoktur; ancak *min atım* gibi ifadeler bulunmaktadır. Burada, şahıs zamiri açıkça *benim* iyelik zamirinin anlamını taşımaktadır (Serebrennikov & Gadjeva 2011, s. 91-94).

İyelik kategorisini araştıran N.A. Baskakov, çağdaş Türk dillerinde iki ana belirleyici kelime grubunun olduğunu belirtir: belirsiz kelime grubu - ne sahip olanın ne de sahip olunanın, kelime sırası dışında başka herhangi bir morfolojik ifadeye sahip olmadığı kelime grupları; belirli kelime grupları, sahip olan ile sahip olunan arasındaki ilişkinin, kelime sırasına ek olarak, sahip olandaki ilgi durum ekleriyle (veya bunlar olmadan) ve sahip olunana iyelik ekiyle ifade edildiği kelime gruplarıdır (Baskakov, 1979, s. 221). Eski Türk Dili yazıtlarında, sahiplik ilişkiler üç şekilde aktarılmıştır:

1. Birinci kelime ilgi durum ekini almış, ikincisi ise herhangi bir ek almamıştır: *Kül tig(i)n(i)ŋ (a)ltunun küm(ü)şin (a)gışın b(a)r(i)mın* ‘Kültiğin’in altınını, gümüşünü, servetini, malını’;

2. Birinci kelime yalın durumundayken, ikincisi 3. şahıs iyelik eki almıştır: *Ş(a)ntuŋ y(a)zı* ‘Şantung ovası’;

3. Birinci kelime ilgi durumundayken, ikincisi 3. şahıs iyelik eki almıştır: *Türük bod(u)n(i)ŋ ilin törüsin* ‘Türk halkının devletini (ve) yasalarını’.

Eski Türk dili yazıtlarında sahiplik ilişkiler çoğunlukla birinci ve ikinci yöntemlerle yapılmıştır, ancak runik anıtlarda üçüncü yöntemin kullanımı sınırlıdır: kural olarak sadece kişiyi ifade eden isimler ilgi durum ekini alabilirler.

İyelik eklerini kapsamlı bir şekilde araştıran Lars Johanson Türkçe iyelik ekleri, isimlere ve isim tamlamalarına eklenerek üç dil bilgisel şahsı ve bunların çoğullarını temsil ettiğini belirtip, Türk dilinde iyelik ekleri sisteminin şöyle olduğunu yazar (2021, s. 455):

1.şahıs tekil	{+(I)m}	1.şahıs çoğul	{+(I)m{z}}
	<i>at+ım</i> ‘atım’; <i>ata+m</i> ‘babam’		<i>at+ımız</i> ‘atımız’; <i>ata+mız</i> ‘babamız’
2.şahıs tekil	{+(I)ŋ} {+(I)ğ}	2.şahıs çoğul	{+(I)ŋ{z}} {+(I)ğ{z}}
	<i>at+ıŋ</i> ; <i>at+ığ</i> ‘atın’; <i>ata+ ŋ</i> ; <i>ata+ğ</i> ‘baban’		<i>at+ıŋz</i> ; <i>at+ığz</i> ‘atınız’; <i>ata+ ŋz</i> ; <i>ata+ğz</i> ‘babanız’

3.şahıs tekil	{+(s)!(n)} at+ı ‘atı’; ata+sı ‘babası’	3.şahıs çoğul	{+(s)!(n)} at+ı ‘atları’; ata+sı ‘babaları’
------------------	--	------------------	---

Tablo 2. *Lars Johanson’un sunduğu iyelik eklerinin sistemi*

Eski Türkçede iyelik ekleri çağdaş Türkiye Türkçesi ve Kazakça iyelik ekleriyle hemen hemen aynıdır. Ses açısından tek fark, ikinci şahıslardaki sesin dış değil, damak sesi *ŋ* olmasıdır. Eski Türkçede çoğul eki olmadığından, üçüncü şahıs iyelik için ayrı bir ek bulunmamaktadır; üçüncü şahıs iyelik eki, teklik ve çokluğu da ifade edebilir. Türk yazıtlarında geçen iyelik ekiyle ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

öğ(ü)m k(a)tuŋ ‘annem Hatun’ (KT D31), *ögl(e)r(i)m* ‘annelerim’ (KT K9), *kuuŋç(u)yl(a)r(i)m* ‘prenseslerim’ (KT K9), *öz(ü)m* ‘kendim’ (KT D27, BK K7, BK K9, BK D22), *kut(u)m* ‘talihim’ (KT D29), *in(i)m küül t[ig(i)n]* ‘kardeşim Kül Tigin’ (KT B), *il(i)m* ‘ülkem, devletim’ (BK D8, KT D9), *k(a)g(a)n(i)m* ‘kağanım’ (KT D9, BK D9, BK D41), *siŋ(i)l(i)m* ‘kız kardeşim’ (KT D20), *oglu(ŋ)* ‘oğlum’ (KT D24), *k(a)n(i)ŋ* ‘babam’ (KT D24), *siŋükün* ‘kemiğin’ (KT D24), *s(a)b(i)* ‘sözü, sözleri’ (KT G5), *süsi* ‘askeri, ordusu’ (KT D12, KT D37, BK G1, BK D11, BK D27, BK D30, BK D32, BK D32, BK D32, BK D39), *y(a)g(i)si* ‘düşmanı, düşmanları’ (BK D11), *küsi* ‘şöhreti’ (KT D25, KT D25, BK D20, BK D21, BK D22, BK D36), *köb(ü)rg(e)si* ‘davulu’ (BK B4), *k(a)ŋ(i)m(i)z* ‘babamız’ (KT D26, BK D21), *(e)ç(i)m(i)z* ‘amcamız’ (KT D26), *(e)l(i)m(i)z* ‘devletimiz’ (KT D22). Özel isimlerle oluşturulan tamlamalarda, genellikle iyelik eki kullanılmamıştır: *Türük bod(u)n* ‘Türk milleti’ (BK D21), *T(a)bg(a)ç bod(u)n* ‘Çin milleti’ (BK K3, BK D12), *Türük b(e)gl(e)r* ‘Türk beyleri’ (KT D34, BK D33, BK G15), *Ötü(k)e(n) yış* ‘Ötüken ormanı, yaylası’ (KT G3, KT G4, KT G8, KT D23, BK K2), *Çug(a)y yış* ‘Çogay ormanı’ (KT G6, BK K5), *Yar(i)ş y(a)zı* ‘Yarış ovası’ (KT D8), *Ş(a)ntuŋ y(a)zı* ‘Şantun ovası’ (KT D17, BK D15) (Tekin, 2003).

İyelik ekleri, Ergin’in açıklamasına göre (2009, s. 225) mülkiyet, aidiyet, şahıs ifadesi, gösterme, ilgi ve pekiştirme gibi işlevlerle en az iki unsuru bağlayarak tamlama oluşturma özelliğine sahiptir. İlgi ve iyelik eki, birlikte ek olarak belirtili veya zincirleme isim tamlaması kurar. Bu ekler, bazen tamlamanın unsurları arasında anlam ilişkisi kurar, bazen de tamlamanın kendisiyle bir anlam bildirir. İyelik eksenli söz öbeklerinin metin oluşturmada ne kadar etkili olduğunu görmek için Kül Tigin yazıtının sadece giriş bölümüne bakmak yeterli olacaktır diye düşünüyoruz:

(KT G1) Tāŋri tāg tāŋridā bolmuş Türük Bilgä Kagan bu ödkä olortum. Sabımın tükäti eşidgil, ulayu iniyigünüm, oğlanım, birki uguşum bodunum, biryä şadapıt bağlär; yırıya tarkat buyruk bağlär, Otuz..... (KT G2) Tokuz Oguz bağlärı bodunı, bu sabımın ädgüti eşid katıgdı tıŋla! İlgärü kün tuğsıkka, birgärü kün ortosıŋaru, kurıgaru kün batsıkıŋa, yırgaru tün ortosıŋaru, anta içräki bodun ko[p] m[aya] körür...

(KT G1) (Ben), Tanrı gibi (ve) Tanrı’dan olmuş Türk Bilge Hakan, bu devirde (tahta) oturdum. Sözlerimi baştan sona işitin, önce (siz) erkek kardeşlerim, (ve) oğullarım, birleşik boyum (ve) halkım, sağdaki Şadapıt beyler, soldaki Tarkan’lar (ve) kumandan beyler, Otuz (Tatar.....) (KT G2) Dokuz Oğuz beyleri (ve) halkı, bu sözlerimi iyice işitin (ve) sıkıca dinleyin: İleri(de), gün doğusuna, güneyde gün ortasına kadar, geride gün

batusına (ve) kuzeyde gece ortasına kadar, bu (sınırlar) içindeki (bütün) halklar hep bana tabidir... (Tekin, 1998, s. 34-35).

Türkçede iyelik ekleri, ek dizilişinde çokluk ekinden sonra, durum eklerinden önce gelir. Ancak Eski Türkçede, Gabain'e göre, "yer yer çokluk eklerinin iyelik eklerine yığıldığı" görülür: *bolmuş+ıyız+lar* 'olmuşluğunuz', *bul-tuñuz+lar* 'buldunuz', *käl-tiñiz+lär* 'geldiniz', *tawar+ıyız+lar* 'malınız' (Gabain, 2000, s. 128). Hem Kazakçada, hem de Türkiye Türkçesinde 1. ve 2. tekil şahıs iyelik eklerini almış akrabalık adlarında rastlanır. Ancak bu durumda çokluk eki o şahsın sayı bakımından çokluğunu değil, çeşitliliğini ifade eder. Örneğin, Türkiye Türkçesinde: *annemler/annenler* 'annem/annen ve yanındakiler', *dayımlar/dayınlar* 'dayım/dayın ve yanındakiler', *teyzemler/teyzenler* 'teyzem/teyzen ve yanındakiler'; Kazakçada: *apamdar* 'ablam ve yanındakiler', *ağañdar* 'ağabeyin ve yanındakiler', *atamdar* 'dedem ve başkaları'.

Başka bir özellik ise, Kazakçada iyelik ekli kelime *bizdiñ* 'bizim', *sizdiñ* 'sizin', *özimizdiñ* 'kendimizin' zamirleriyle birlikte kullanıldığında kelimenin sonundaki iyelik ekinin düşmesidir, örneğin, *bizdiñ sınıf* 'bizim sınıf', *sizdiñ üy* 'sizin ev', *özimizdiñ avıl* 'kendi köyümüz'. İlk iki örnekteki şekil Türkiye Türkçesinde de mevcuttur, örneğin *bizim ev*, *sizin ev*, *sizin sınıf*, fakat sonuncusu biraz farklılık göstermektedir, örneğin 'kendimizin ev' olmaz, doğrusu 'kendi evimiz'.

Diğer bir farklılık, Kazakçada sıfat-fiil yapılan tamlamalarda sıfat-fiil iyelik eki almaz ve iyelik eki tamlanana getirilir. Örneğin, *anası jaz-ğan öleñin oqıdı* 'annesi yazdığı-ı şiiri okudu'; *olardıñ ayt-qan javabı* 'onların ver-diğ-i cevap'; *tas tüs-ken jerinde avır* 'taş düş-tüğ-ü yerde ağır'; *toqta-ğan qonaq üyimiz* 'kaldığımız otel'; *tap-qan akşañ* 'bulduğun para'. Bunun sebebi ise, *-QAn* sıfat-fiil eki Türkçede özneyi nitelerse *-(y)An*, özne dışında bir ögeyi nitelerse *-DIK*'a karşılık gelir. Türkiye Türkçesindeki sıfat-fiil eklerinin sahip olduğu bu özellik, Kazakçada görülmemektedir. Tüm sıfat-fiil ekleri hem iyelikli hem de iyeliksiz kullanılabilir, başka bir deyişle iyelik morfolojisini üstlenebilirler. Dolayısıyla Kazakçada Türkiye Türkçesindeki gibi bir ek seçimine dayalı nitelme yöntemi kullanılmaz. *-QAn* eki, biçimsel ve işlevsel karşılığı olan *-(y)An* ekinin aksine iyelik morfolojisini üstlenebilir ve ilgi ekli öznenin bulunduğu yan cümlelerde kullanılabilir. Türkiye Türkçesinde iyeliksiz yapılar öznenin nitelenmesiyle eşleşirken Kazakçada hem özne hem özne dışı nitelme yapılabilir. İyelikli yapılar ise her iki grupta da yalnızca özne dışı öğelerin nitelenmesinde kullanılabilir (Özkan, 2023, s. 39):

Adamın oturduğu sandalye = Er adam otırğan orındıq

Sandalyede oturan adam = Orındıqta otırğan adam

Diğer bir özellik, 3. şahıs iyelik ekinin, kendilerinden sonra gelen durum ekleriyle olan ilişkileridir. Eski Türkçede, iyelik eki almış kelimeler iyelik eki almamış kelimelerden farklı bir belirtme durumu eki alır. Örneğin, belirtme durumu eki, iyelik eklerinden sonra *+(I)n* biçimindedir: *s(a)b(i)m(i)n* (*e)şid(i)l* 'Sözlerimi işitin' (KT G1), (*e)l(i)g(i)n* *tutdı* 'elini tuttu' (KT D32), *için t(a)şın urturt(u)m* 'İçini (ve) dışını nakşettirdim' (KT G12). İyelik eki almamış isimlerden sonra *+(X)g* biçimindedir: *bod(u)n(u)g b(a)y kıl(t)i(m)* 'halkı zengin yaptım' (KT G10), *kişig yo[r(t)tm(a)z]* (*e)rm(i)ş* 'kişileri ilerletmezler imiş' (BK K4). İşaret ve şahıs zamirlerinden sonra *+nI* biçimindedir: *buni, anı, bizni*. Ben ve sen zamirlerinden sonra *n*'nin biri düşmüştür: *bini, sini*" (Gabain, 2000, s. 71; Tekin, 2003; Ercilasun, 2004, s. 185).

Kazakçada iyelik eklerinden sonra *+DI* (*+di; +dı; +ti; +tı*), *+n* belirtme durumu eki alır: *balamdı kördim* 'çocuğumu gördüm', *dosıñdı tuñda* 'arkadaşını dinle', *äkesin jaqsı köredi* 'babasını seviyor', *anamızdı kütemiz* 'annemizi bekleyeceğiz', *kitabıñızdı alıñız*

‘kitabınızı alınız’, *ağaların kütedi* ‘ağabeylerini bekleyecek’. İyelik eki almamış isimlerden sonra +DI, +nI biçimindedir: *âkeni küt* ‘babayı bekle’, *doptı ber* ‘topu ver’, *üidi jına* ‘evi temizle’. İşaret zamirlerinden sonra +nI biçimindedir: *bunu, muni, osını, oni, minanı*. İşaret zamirlerinden sonra +nI, +dI biçimindedir: *meni, seni, oni, bizdi, sizdi, olardı*. Türkiye Türkçesinde durum şöyledir: iyelik ekinden sonra +I, +U belirtme durumu ekleri gelir, ancak 3.şahıs iyelik ekinden sonra ortaya zamir *n*’si kullanılır: *annemi bekliyorum, çocuğunu seviyorsun, ütüsünü verdi, babamızı dinliyoruz, yurdunuzu özlediniz*. İyelik eki almamış isimlerden de sonra aynı +I, +U belirtme durumu ekleri gelir, kelime ünlüyle bitse araya yardımcı *y* sesi gelir: *mağazayı aradı, topu satın aldı, ütüyü verdi, çocuğu çağırdı*. İşaret zamirlerinden sonra +nu biçimindedir: *bunu, şunu, onu*; şahıs zamirlerinden sonra +I, +u biçimindedir: *beni, seni, onu, bizi, sizi, onları*.

Erdal Eski Türkçede, umumi yönelme eki +kA (*ş(a)ntuŋ y(a)zıka* ‘Şantung ovasına’(KT G3), *t(e)m(i)r k(a)p(i)gka* ‘Demir Kapı’ya’(KT D2), *k(a)g(a)nka* ‘hakana’(KT D2); 1. ve 2. tekil şahıs iyelik eklerinden sonra çoğunlukla +A: *bod(u)n(u)ma* ‘halkıma’ (BK K12), *k(a)g(a)n(i)ŋa* ‘hakanına’ (BK D19), *(e)b(i)ŋe* ‘evine’ (BK K14) 3. kişi iyelik ekinden sonra +ŋA (*yiriŋe* ‘topraklarına’ (KT G4), *s(a)bıŋa* ‘sözlerine’ (KT G6), *(a)gısıŋa* ‘ipekli kumaşlarına’ (KT G6), *b(a)şıŋa* ‘başına’ (KT D33) biçiminde olduğunu belirtmektedir. Benzer durum, 3. kişi iyelik eki ile bulunma, çıkma ve eşitlik durumu ekleri ilişkisinde de gözlenir. Zira bu ekler, 3. kişi iyelik ekinden sonra geldiğinde arada zamir *n*’si türer: *töp(ü)sinte* ‘tepesinden’(KT D11), *özi (a)nça* ‘kendileri öylece’(KT D3) (2004, s. 182-186).

3. kişi iyelik eki ile durum ekleri arasında zamir *n*’sinin türemesi, günümüz Türkiye Türkçesi ve Kazakçada (sadece yönelme ve bulunma durumu ekleri ilişkisinde) aynı bağlamlarda gerçekleşmektedir. Örneğin, *anasına* ‘annesine’, *bölmesinde* ‘odasında’, *balalarına* ‘çocuklarına’, *qalasında* ‘şehrinde’.

Çağdaş Türkiye Türkçesi ve Kazakça aynı iyelik eklerle sahiptir.

Eski Türkçe 1.şahıs tekil	{+(I)m}	Eski Türkçe 1.şahıs çoğul	{+(I)mIz}
	<i>apa +m</i> <i>öz+üm</i>		<i>kaŋ+ımız</i> <i>sü+müz</i>
Türkiye Türkçesi 1.şahıs tekil	{+(I)m, +(U)m}	Türkiye Türkçesi 1.şahıs çoğul	{+(I)mIz, +(U)mUz}
	<i>baba+m;</i> <i>kalem+im;</i> <i>kitab+ım;</i> <i>çocuğ+um;</i> <i>bölüm+üm</i>		<i>baba+mız;</i> <i>kalem+imiz;</i> <i>kitab+ımız;</i> <i>çocuğ+umuz;</i> <i>bölüm+ümüz</i>
Kazakça 1.şahıs tekil	{+(I)m}	Kazakça 1.şahıs çoğul	{+(I)mIz}

ESKİ TÜRKÇE İYELİK EKLERİNİN KAZAKÇA VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ DURUMU

	<i>äke+m;</i> <i>qalam+ım;</i> <i>kitab+ım</i>		<i>äke+miz;</i> <i>qalam+ımız;</i> <i>kitab+ımız</i>
Eski Türkçe 2.şahıs tekil	{+(I)η} {+(I)ğ} <i>ogl+uη</i> <i>siñük+üη</i>	Eski Türkçe 2.şahıs çoğul	{+(I)ηIz} {+(I)ğIz} <i>ogl+uηız</i> <i>siñük+üñüz</i>
Türkiye Türkçesi 2.şahıs tekil	{+(I)n, +(U)n} <i>baba+n;</i> <i>kalem+ın;</i> <i>kitab+ın;</i> <i>çocuğ+un;</i> <i>bölüm+ün</i>	Türkiye Türkçesi 2.şahıs çoğul	{+(I)nIz, +(U)nUz} <i>baba+mız;</i> <i>kalem+iniz;</i> <i>kitab+ımız;</i> <i>çocuğ+unuz;</i> <i>bölüm+ünüz</i>
Kazakça 2.şahıs tekil	{+(I)η} <i>äke+η;</i> <i>qalam+ıη;</i> <i>kitab+ıη</i>	Kazakça 2.şahıs çoğul	{+(I)ηIz} <i>äke+ηız;</i> <i>qalam+ıηız;</i> <i>kitab+ıηız</i>
Eski Türkçe 3.şahıs tekil	{+(s)I(n)} <i>ağı+si</i> <i>sab+ı</i>	Eski Türkçe 3.şahıs çoğul	{+(s)I(n)} <i>ağı+si</i> <i>sab+ı</i>
Türkiye Türkçesi 3.şahıs tekil	{+(I), +(U); +sI, +sU} <i>baba+si;</i> <i>anne+si;</i> <i>koku+su;</i> <i>örtü+sü;</i> <i>kalem+i;</i> <i>kitab+ı;</i> <i>çocuğ+u;</i> <i>bölüm+ü</i>	Türkiye Türkçesi 3.şahıs çoğul	{+(I); +sI} {+lArI} <i>baba+lari;</i> <i>kalem+leri;</i>

Kazakça 3.şahıs tekil	{+(I); +sI} <i>äke+si;</i> <i>ana+sı;</i> <i>qalam+ı;</i> <i>kitab+i</i>	Kazakça 3.şahıs çoğul	{+(I); +sI} {+lArI; +dArI; +tErI} <i>äke+si; äke+leri;</i> <i>ana+sı; ana+lari;</i> <i>qalam+ı;</i> <i>qalam+dari;</i> <i>an+i; an+deri;</i> <i>kitab+i; kitap+tari</i> <i>suret+i; suret+teri</i>
--------------------------	--	--------------------------	---

Tablo 3. *Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Kazakça'daki iyelik eklerinin sistemi*

Sonuç

Gramerciler tarafından sıkça tartışılan kavramlardan biri olan *iyelik*, tarihî ve çağdaş dönemdeki biçimi ve gelişimiyle henüz her yönüyle kesinlik kazanmış değildir. Çalışmamızda, gramercilerin araştırmalarından elde ettiğimiz verileri kullanarak ortak bir sonuca varmaya çalıştık. İyelik eklerinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki (Türkiye Türkçesi ve Kazakça) görünümünü açıklarken, gramercilerin eserlerinden örnekler seçerek iyelik kavramının genel görünümüyle ilgili bir tablo oluşturduk. Bu tablo temelinde şu tespitlere ulaştık:

1. Eski Türkçede iyelik ekleri, 3.şahıs hariç (3.şahıs daima düz ünlüldür), genellikle kalınlık-incelik, düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun bir şekilde kullanılmıştır.

2. Çağdaş Türkiye Türkçesinde 1 ve 2.şahıslar için iyelik eklerinin düz dar ve yuvarlak dar ünlülerden oluşmuşken, Kazakçada sadece düz-dar ünlüler kullanılmaktadır.

3. Özel isimlerle yapılan tamlamalarda büyük çoğunlukla iyelik eki kullanılmaz: *Türk bodun* ‘Türk milleti’, *Tabgaç bodun* ‘Çin milleti’, *Türk begler* ‘Türk beyleri’, *Ötüken yış* ‘Ötüken ormanı’, *Yarış yazı* ‘Yarış ovası’, *Şantun yazı* ‘Şantun ovası’.

4. Eski Türkçede ek ünsüzlerindeki değişim daha çok teklik ve çokluk 2. şahıslarda gerçekleşmiştir. Eski Türkçede 2. şahısta yer yer *η~ğ* nöbetleşmesi görülür (*sinükünj~sinüküg; atıη~atığ*). Çağdaş Türk lehçelerinde ise, Kazakça 2.şahıs iyelik ekin *η* sesini korumuşken Türkiye Türkçesinde bu ses *n* lehinde sonuçlanmıştır.

5. 2.şahıslarda bazen çokluk yığılması görülmektedir: *tawar+ıñız+lar* (hem çoğul, hem de nezaket anlamında).

6. Kazakçada 2. şahıs iyelik ekleri diğer Türk lehçelerine kıyasla farklılık göstermektedir. Eski Türkçedeki çokluğu ifade eden *+s* eki, Kazakçada unutulmuş ve tamamen *+lAr*; *+dAr* ekleriyle değiştirilmiştir. Eski Türkçedeki 2. şahıs çokluk eki teklikte nezaket ifadesi olarak kullanılır. Bu tür kullanımları saygı çokluğudur; anlatıma saygı, nezaket ve alçak gönüllülük gibi inceliği katmak üzere kullanılır. *äke+ñiz* (nezaket anlamında), *äke+ler+ıñız* (hem çoğul, hem de nezaket anlamında); *qalam+ıñız* (nezaket

anlamında), *qalam+dar+ıyız* (hem çoğul, hem de nezaket anlamında); *kitab+ıyız* (nezaket anlamında), *kitap+tar+ıyız* (hem çoğul, hem de nezaket anlamında).

7. İki dilde 3. şahıs çokluğu genellikle çoğul eki olmadan ifade edilir. Ancak sayısını belirtmek için iki dilde de çokluk eki eklenir. Türkiye Türkçesinde ünlülerin kalınlık-incelik türüne göre +*lArI* eki kullanılmışken, Kazakçada ünlülerin kalınlık-incelik türüne ve ünsüzlerin ötümlü-ötümsüz türlerine göre +*lArI*, +*DArI* ekleri kullanılmaktadır.

8. İyelik eki taşıyan kelimelerin, diğer kelimelerden farklı olarak +(I)n belirtme eki aldığı dikkat çekicidir: *sabım+ın eşitgil* ‘sözümü işit’.

9. Sıfat-fiillerle yapılan tamlamalarda Kazakçada sıfat-fiiller iyelik eki almazken, Türkiye Türkçesinde özneyi işaretleyen iyelik ekleri sıfat-fiillere getirilir: *oqı-gan kitabım* ‘oku-duğ-um kitap’.

10. Çağdaş Türkiye Türkçesi ve Kazakçada iyelik ekleri aşağıdaki görevleri üstlenmektedir:

- Asıl görev – aitlik anlamını vermektedir. Örneğin, Türkiye Türkçesinde: *benim kitabım, senin annen, bizim komşumuz*; Kazakçada: *meniñ kitabım, seniñ anay, bizdiñ körşimiz*.

- Yan görev: kelime gruplarını oluşturmaktadır. Örneğin, Türkiye Türkçesinde: *arkadaşımın kalemi, Murat’ın arabası, kapının kolu*; Kazakçada: *dosımnıñ qalamı, Murattıñ köligi, esiktıñ tutqası*.

- Özel görev: sıfat, zamir, zarf işlevini üstlenebilmektedir. Örneğin, Türkiye Türkçesinde: *ertesi yıl* (sıfat), *birisi* (zamir), *cuma günü* (zarf); Kazakçada: *kelesi yıl* (sıfat), *bireui* (zamir), *juma küni* (zarf).

- Kalıplaşmış: Örneğin, Türkiye Türkçesinde: *ayakkabı, Beyoğlu, Köroğlu*. Kazakçada kalıplaşmış biçimleri bulunmamaktadır.

Çeviri Yazı İşaretleri ve Kısaltmalar

ä:	<i>a - e</i> arası ünlü
ı:	<i>ı - i</i> arası ünlü
ğ:	art damak <i>g</i> ünsüzü
ŋ:	damak <i>n</i> ’si
A:	<i>a, e</i>
X:	<i>ı, i, u, ü</i>
D:	<i>d, t</i>
I:	<i>ı, i</i>
U:	<i>u, ü</i>
BK:	<i>Bilge Kagan Yazıtı</i> bkz. (Tekin, 2003)
D:	Doğu yüzü
G:	Güney yüzü
K:	Kuzey yüzü
KT:	<i>Kül Tigin Yazıtı</i> bkz. (Tekin, 2003)

Kaynakça

Akbaev, Ş. (1976). *K voprosu o proiskhozhdenii posessivnyh affiksov v tyurkskih yazıkah. Tyurkologicheskie issledovaniya*. Moscow: Nauka.

- Bang, W. (1916). *Studien zur vergleichenden Grammatik der Türk Sprachen*. Berlin: G. Reimer.
- Bang, W., & Gabain, A. (1929). *Türkische Turfan-Texte I*. Berlin: ABAW.
- Baskakov, N. (1979). *Istoriko-tipologičeskaya karakteristika struktury tyurkskih yazıkov: Slovosocetanie i predložhenie*. Moscow: Nauka.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili grameri (Osmanlı Lehçesi)* (Ali Ulvi Elöve, Çev.). İstanbul: Maarif Matbaası.
- Dmitriev, N. (1956). *Kategoriya prinadlezhnosti. Issledovaniya po sravnitel'noj grammatike tyurkskih yazıkov. Chast 2*. Moscow: Nauka.
- Ercilasun, A. (2004). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (2004). *A grammar of old Turkic*. Leiden: Brill.
- Ergin, M. (1962). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gabain, A. (2000). *Eski Türkçenin grameri* (Mehmet Akalın, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Johanson, L. (2021). *Turkic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kerimoğlu, C. (2014). *Genel dilbilime giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (Şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kuznetsov, P. (1997). Türkiye Türkçesinin morfoetimolojisine dair. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 43(1995), s.193-262. Erişim adresi: <https://tdkbelleten.gov.tr/ozet/534/tur>
- Le Coq, A. (1922). *Türkische Manichaica aus Chotacho III*. Berlin: APAW.
- Levi-Bruhl, L. (1994). *Vyrazhenie prinadlezhnosti v melanezijskih yazıkah. Ergativnaya konstrukciya predložheniya*. Moscow: Nauka.
- Mukhamedova, R. (2015). *Kazakh: A comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Nevskaya, I. & Tazhibaeva, S. (2014). Sovremennaya tyurkologiya i mezhdunarodnoe sotrudnichestvo na Evrazijskom prostranstve. *Global-Turk. International Journal for Information and Analytics. Turkic Academy*, (1), s. 19-34. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/269276636_SOVREMENNAA_TURKOLOGIA_I_MEZDUNARODNOE_SOTRUDNICESTVO_NA_EVRAZIJSKOM_PROSTRANSTVE_MODERN_TURKOLOGY_AND_EURASIAN_INTERNATIONAL_COOPERATION
- Özkan, A. (2023). *Kıpçak grubu türk dillerinde -gan ekiyle oluşturulan yan cümleler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sevortyan, E. (1956). *Kategoriya prinadlezhnosti. Issledovaniya po sravnitel'noj grammatike tyurkskih yazıkov*. Moscow: Nauka.
- Serebrennikov, B. & Gadjeva, N. (2011). *Türk yazı dillerinin karşılaştırmalı tarihi grameri* (M. Öner & T. Hacıyev, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şerbak, A. (1970). *Sravnitel'naya fonetika tyurkskih yazıkov*. Leningrad: Nauka.

Tekin, T. (1998). *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Simurg Yayınları.

Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.

Tekin, T. (2013). *Makaleler I: Altayistik* (E. Yılmaz & N. Demir, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tenişev, E. (1988). *Sravnitel'no-istoricheskaya grammatika tyurkskih yazıkov: morfologiya*. Moscow: Nauka.